

DOI: 10.7596/taksad.v1i1.5

Râzî'nin, Kur'an'daki Yeryüzü (Arz) Âyetleriyle İlgili Tefsir-i Kebir'deki Yorumları: Modern Jeoloji Biliminin Verileriyle Kısa Bir Mukayese

Enver Bayram

Özet

Batı dünyasında bilimsel buluş ve keşiflerin yeni başladığı bir dönemde, İslam dünyasında birçok bilimsel buluş ve keşif Müslüman bilim adamları tarafından ortaya konulmuştur. Bu buluş ve keşiflerin yapıldığı alanlardan biri de Jeoloji (yer) ilmidir. Bu konuyu tefsirinde etraflıca ele alan Râzî (ö. 606/1210), yer ile ilgili âyetleri kendi döneminin ilmi verileri doğrultusunda ayrıntılı bir şekilde tefsir etmiştir. Bu yüzden onun bazı açıklamaları, zaman zaman modern Jeoloji ilminin verilerine ters düşebilmektedir. Onun, bu âyetleri tefsir ederken en temel amacı, bunları Allah'ın varlığına ve birliğine delil getirmesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fahreddin er-Râzî, Tefsir-i Kebir, Tefsir, Jeoloji, Yeryüzü.

Comments of er-Râzî Koranic verses about the earth in the Tafsir-i kabîr (Great Exegesis): A Brief Comparison With Modern Geological Findings.

Abstract

During a period when the scientific inventions and discoveries were just beginning in the West, many inventions and discoveries had been done by Muslim Scientists in Muslim world. One of the areas where these inventions and discoveries were carried out was Geology the science of the Earth. Al-Râzî (606/1210) who discussed this subject in his commentary, translates the verses about the Earth with the help of the scientific knowledges of his age in a detailed way. Therefore, some of his explanations may be the opposite of the facts of modern Geology from time to time. His main goal -while commenting these verses- was to make them an evidence for the existence and oneness of Allah.

Keywords: Fakhr al-Din al-Râzî, Tafsir Al Kabir, Tafsir, Geology, Earth.

Commentaire des versets coraniques à propos de la terre dans la Tafsîr-i kabîr (Grande exégèse) de Râzî: Une brève comparaison avec les découvertes de la science de la géologie modernegéologiques.

Résumé

A une époque où les nouvelles inventions et les découvertes scientifiques ont commencé à apparaître dans le monde occidental, plusieurs inventions et découvertes scientifiques étaient déjà découvertes par les scientifiques musulmans dans le monde islamique. L'un des domaines de ces inventions et découvertes est la géologie. Râzî (m. 606/1210), qui a examiné ce sujet en détail dans son exégèse coranique, a interprété les versets concernés à la terre d'une manière détaillée conformément aux données scientifiques de son temps. De ce fait, certaines de ses explications s'opposent de temps en temps aux données scientifiques de la géologie moderne. L'objectif principal de l'auteur – lorsqu'il interprète les versets coraniques en cause – était de les utiliser comme preuves de l'existence et de l'unicité de Dieu.

Mots-Clés : Fakhr al-Dîn al-Râzî, Tafsîr al-Kabîr, Tafsîr, Geologie, Terre.

التفسير الكبير للرازي: تعليق على الآيات المتعلقة بالأرض

ملخص

في الوقت الذي كانت الاختراعات العلمية والاكتشافات في العالم الغربي جديدة ، كان العالم الإسلامي في تقدم كبير من قبل علماء المسلمين في الاختراعات العلمية والاكتشافات العديدة. هذه الاختراعات والاكتشافات علم تم في واحد من مجالات الجيولوجيا (الأرض) . تناول الرازي (1210/606) مع هذا الموضوع على نطاق واسع في تفسيره الآيات المتعلقة بالأرض، وقد تم تفسير البيانات العلمية وفقا للآيات ذات الصلة في وقته بالتفصيل. وهذا هو السبب في أن بعض تفسيراته قد تكون خاطئة وفقا لعلم الجيولوجيا الحديث وكان تفسيره لهذه الآيات الهدف الرئيسي منها جعلها دليلا على وجود الله .

كلمات البحث: فخر الدين الرازي ، والتفسير الكبير ، وعلم طبقات الأرض، والأرض.

Giriş

Kur'an, Allah'ın insanlığa göndermiş olduğu son vahiydir. Kur'an'da yer alan âyetleri okumak ve anlamak insana düşen bir görev ise, ondaki ilmi hakikatleri araştırmak da insana düşen bir sorumluluktur. Kur'an'da umumî olarak ele alınan ilmi hakikatlerin açıklanıp çözülmesi insanların çalışmasına bırakılmıştır. Bu yüzden Kur'an, insanlara akıllarını ilim yolunda kullanmaya teşvik etmiştir.¹ Nitekim Allah, insana eşyanın isimlerini öğretmekle adeta kendisinde var olan ilim ve hikmeti insana ödünç vermekte ve ondan 'âlim' olma

¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, DİB Yayınları, Ankara, 1988, II, s. 423.

sıfatıyla kendisine öğretilenleri, ‘hakîm’ olma sıfatıyla da kendisine öğretilmeyenleri, var olan ve o ana kadar kendisine açılmayan sırları öğrenmesini talep etmektedir.²

Kur’an, dört ana maksadı olan tevhit, nübüvvet, haşr-i cismani, ibadet-adalet esaslarını ispat için ‘afâki’ ve ‘enfûsi’ delillerden bahsetmektedir. Bu nedenle Kur’an, kâinatı âfâkî delillerin teşhir edildiği yer olarak takdim etmekte ve bunlara ‘âyetler’ adını vermektedir.³ Bu âyetler, neticede kendilerini gereği gibi düşünüp değerlendirebilenleri Allah’a götüren, Onun varlığını, birliğini, sınırsız güç, kudret ve ilmini açıkça gösteren birer işaret, âlamet ve nişan olmaktadır.⁴

Kur’an, başlı başına bir tabiat kitabı değildir. O’nun gayesi, insanı hidâyete sevk etmektir. Ancak Kur’an, insanları doğru yola sevk etmek ve ibret almalarını sağlamak için zaman zaman bu ilimlere temas etmektedir. Böylece Kur’an, ilmi hakikatleri insanların gözleri önüne serer ve insanları bunlar üzerinde düşünmeye teşvik eder. Bu bakımdan her çağın müfessiri kevnî konularla ilgili âyetleri, çağlarının ilmi anlayışlarına göre yorumlamışlar ve bundan dolayı aralarında anlayış farkları oluşmuştur.⁵ Bu müfessirlerden biri olan Fahreddin Râzî (ö. 606/1210) de konuyla ilgili âyetleri, çağının bilgi birikimi doğrultusunda yorumlamaya çalışmıştır. Biz de bu çalışmamızda, Râzî’nin yaşadığı dönemde yer ile alakalı bilgi birikimini ve konuyla ilgili âyetleri, tefsirinde ne ölçüde ve nasıl ele aldığını incelemeye çalışacağız. Böylece o döneme ait yer ile ilgili bilgi birikimi, Râzî’nin tefsirindeki verilerle gün yüzüne çıkmış olacaktır. Sonra da bu bilgilerin modern Jeoloji biliminin verileriyle karşılaştırılması mümkün olacaktır.

I. Kur’an’da Yer İle İlgili Âyetlerin Tasnifi

Kur’an, yerin yaratılışı hususunda çeşitli bilgiler vermektedir. Bunun yanında yerin şeklinden ve değişik hallerinden de bahsetmektedir. Bu nedenle yerle ilgili ayetlerin bir tasnife tâbi tutulması yerinde olacaktır. Bunun için ilgili eserlerden de faydalanılarak⁶ yerle ilgili ayetler tasnife tâbi tutulmuştur.

1. **Yerin Yaratılışı:** En’am/101, A’raf/54, Yûnus/3, Hûd/7, Ra’d/3-4, Hıcr/19, 85, Nahl/3, Enbiyâ/30, Furkan/59, Secde/4, Fussilet/9-11, 39, Kâf/38, Zariyât/20, Hadîd/4, Talak/12, Nebe’/6.
2. **Yerin Yaratılış Sebebi:** Bakara/22, Hûd/7, Mü’min/64, Zuhruf/ 10, Duhân/38-39, Câsiye/22, Ahkâf/3, Teğâbün/3, Talâk/12.
3. **Yerin Yaratılışında İbretler Vardır:** Bakara/164, Al-i İmrân/190, Yûnus/6, Enbiyâ/16, Ankebût/44, Rûm/22, 25, Sâd/27, Zümer/5, Şûra/29, Duhân/38-39, Câsiye/3, Kâf/7-8.

² Şaban Ali Düzgün, *Sosyal Teoloji*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 44.

³ M. Abdülfettah Şahin, *İlim ve Bilim*, Töv Yayınları, İzmir, 1992, s. 131.

⁴ Mevlüt Güngör, *Kur’an Penceresinden Bakış*, Bayrak Matbası, İstanbul, 1997, s. 218.

⁵ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, II, s. 424.

⁶ Nevzat Yüksel, *Hayat Rehberi Kur’an Fihristi*, Dergah Ofset, y.y, tsz.

4. **Yerin Yaratacısı:** Bakara/117, En'âm/14, 73, 101, Fâtır/1, Şûrâ/11, Zâriyât/48, Teğâbün/3.
5. **Yerin Küre Şeklinde Oluşu:** A'râf/97-98, Zümer/5, Nâziât/30.
6. **Yerin Dönmesi:** Neml/88, Yâsîn/40, Nebe'/6.
7. **Yer Allah'ın Birliğine Götüren İşaretlerdendir:** Fussilet/39.
8. **Yer Bütün Canlıların Faydasına Verilmiştir:** Rahmân/10-13, Mülk/15, Nuh/19-20.
9. **Yer İnsanın Emrine Verilmiştir:** Hacc/65, Mülk/15, Nâziât/30.
10. **Yer Toplanma Yeridir:** Mürselât/25-26.
11. **Yağmurun Ölü Toprağa Can Vermesi:** Nahl/65, Rûm/50, Fâtır/9, Fussilet/39, Zuhruf/11, Câsiye/5, Kâf/11, Abese/25-32.
12. **Dağların Denge unsuru olması:** Nahl/15, Enbiyâ/31, Lokman/10, Fussilet/10, Mürselât/27, Nebe'/7.
13. **Yerden Fışkıran Sular:** Yâsîn/34-35.
14. **Yerle Kıyamet Arasındaki İlişki:** İnşikak/3, Zilzâl/4-5.

II. Müslüman Bilim Adamlarının Jeoloji İlimine Katkıları

Yer yuvarlığının ve yeryüzü şekillerinin geçmiş devrelerini ve bugüne kadarki gelişimini inceleyen ilim dalına “Jeoloji” denir.⁷ İslam tarihinde Jeoloji, müstakil bir ilim dalı olmayıp coğrafya, meteoroloji ve kozmoloji bilimleriyle beraber mütalâa edilmiştir. Birçok İslâm âlimi, arzın yapısını ve oluşumunu, madenlerin meydana gelişini, değişimlerini, fizikî ve kimyevî yapısını merak etmiş ve sayısız keşif ve müşahedelerin yanında birçok teori ortaya atmışlardır. Ortaya konan bu teori ve görüşler, günümüz verilerine de oldukça yakındır.⁸ Bu ilim adamlarından biri olan Câhız (ö. 869), dağların, denizlerin ve nehirlerin oluşmasıyla ilgili teferruatlı bilgilere değinmiştir. Ona göre cisimler başlangıçta sıvı halde iken, daha sonra katılaşmıştır. Dünyanın başlangıcındaki mağma halini delilleriyle ortaya koyan Câhız, dağların en son aşamada oluştuğunu, litosfer tabakasının da daha sonra katılaşmış olduğunu belirtmiştir.⁹

Taşlar, minerallerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Mineraller ise organik olmayan, doğal yollarla oluşmuş, birleşimleri homojen, belirli bir kimyasal bileşime sahip katı cisimlerdir.¹⁰ Bu bağlamda Kindî (ö. 872), mineraloji ile ilgili iki kitabında birçok mineralin tanımı, tasnifi ve oluşumu hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Câbir İbn-i Hayyân (ö. 803), minerallerin fizikî ve kimyevî yapısını ortaya koyması yanında, Zekeriya Râzî (ö. 925) de

⁷ Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, İz Yayınları, y.y, 1996, s. 572.

⁸ İrfan Yılmaz ve Diğerleri, *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, Feza Gazetecilik A. Ş., İstanbul, 1998, II, s. 397.

⁹ Yılmaz ve Diğerleri, *a.g.e.*, II, s. 398; Ayrıca bkz. Hayati Doğanay, *Genel ve Fiziki Coğrafya*, Aktif Yayınevi, Erzurum, 2002, 7. Baskı; Ömer Özcan, *Genel Fiziki Coğrafya*, Zambak Yayınları, İzmir, 2003.

¹⁰ Özcan, *a.g.e.*, s. 148.

minerallerin fizikî ve kimyevî yapılarını incelemenin yanında, sağlık açısından önem ve hususiyetlerini de belirlemiştir.¹¹

Arz kabuğunu yarmalardan ve açılan kuyulardan inceleyen Bîrûnî (ö. 1048), kaya birimlerinin oluş ortamları hakkında yorumlarda bulunmuştur. Bu kesitteki fosilleri inceleyen Bîrûnî, modern paleocoğrafyanın yorum metodunu günümüzden bin yıl önce ortaya koymuştur.¹² Paleocoğrafya, yerin jeolojik anlamda tarihini inceleyen bilimdir.¹³

Yüzlerce ilim merkezini gezen Mesudî (ö. 956), yer altı suları hakkında verdiği bilgilerle hidrojeolojinin, deprem konusunda parlak fikirleriyle sismolojinin, delta ve yanardağlar hakkındaki tespitleriyle volkanoloji ve sedimentolojinin kurucusu olmuştur.¹⁴ Sonraki yıllarda ise arzın oluşumu, dağlar, denizler ve fosiller hakkında ilginç ve sistematik fikirleriyle İbn-i Sînâ (ö. 1037) da sedimentoloji ve stratigrafinin öncülüğünü yapmıştır. Ayrıca İbn-i Sînâ madenlerin oluşmasını taşlaşma ve merkezi sıcaklık (mağma) ile açıklamıştır. Depremlerin esas sebebinin mağma tabakası olduğunu ifade eden ilk bilgin de İbn-i Sînâ olmuştur.¹⁵

Orta çağ jeolojisiyle uğraşan bilginlerin başında Zekeriya Kazvinî (ö. 1283) gelmektedir. Dağ, dere, ada, deniz ve nehirlerin oluşumları hakkında bilgiler veren Kazvinî, dünyanın küre şeklinde olduğundan da detaylı bir şekilde bahsetmiştir.¹⁶

Tifaşî (ö. 1254) ve Osmanlı döneminde yaşamış olan Ali bin Abdurrahman, Seydi Ali Reis (ö. 1562), Ali Sîpahizade (ö. 1588), Yahya bin Mehmed el-Gaffarî, İznikli Ali Bey, Zeynel Abidin ve Celâleddin Suyûtî (ö. 1505) gibi bilginler de jeoloji ilmiyle uğraşan diğer Müslüman bilginlerdir.¹⁷

Tefsirinde yer ile alakalı âyetlerin yorumuna geniş yer veren müfessir Râzî de, yer ile alakalı âyetleri çağının bilgi birikimi doğrultusunda tefsir etme çabası içerisinde olmuştur. Râzî'nin, ilgili âyetleri bu denli geniş bir şekilde açıklamasının sebebi, yerin Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan en önemli deliller arasında olmasından kaynaklanmaktadır.

III. Râzî'nin Tefsir-i Kebîr'de Yer (Arz) İle İlgili Âyetleri Yorumlaması

A. Yerin Yaratılışı

Tefsirinde yerin yaratılışıyla ilgili âyetlerin tefsirine büyük bir önem veren Râzî, konuyla ilgili farklı rivâyetleri de işin içerisine katarak konuyu enine boyuna ele almaktadır. Râzî, “Sonra (iradesi), bir duman (gaz) halinde olan göğe yöneldi...”¹⁸ âyetinin tefsirinde göklerin ve yerin yaratılışıyla alakalı olarak şunu nakletmektedir: “Gökleri ve yeri yaratmadan

¹¹ Yılmaz ve Diğerleri, *a.g.e.*, II, ss. 398-399; Ayrıca bkz. Özcan, *a.g.e.*; Doğanay, *a.g.e.*

¹² Yılmaz ve Diğerleri, *a.g.e.*, II, s. 399.

¹³ Doğanay, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁴ Yılmaz ve Diğerleri, *a.g.e.*, II, s. 400.

¹⁵ Yılmaz ve Diğerleri, *a.g.e.*, II, ss. 401-403; Ayrıca bkz. Doğanay, *a.g.e.*; Özcan, *a.g.e.*

¹⁶ Yılmaz ve Diğerleri, *a.g.e.*, II, s. 403.

¹⁷ Yılmaz ve Diğerleri, *a.g.e.*, II, ss. 404-405.

¹⁸ 41/Fussilet: 11.

önce, Allah'ın arşı suyun üzerinde idi. Derken o suda bir hararet hali meydana getirdi. Bunun peşinden, o sudan bir köpük ve bir buhar yükseliverdi. Köpük su yüzünde kaldı. Allah onda kuruluşu, kuruluktan da yeri meydana getirdi. Duman ise kabarak yükseldi de Allah bundan da gökleri yarattı.”¹⁹ Bu rivâyetin Kur'an'da yer almayıp, Tevrât'ın başında yer aldığını belirten Râzî, bu rivâyetin ancak doğru ve sağlam bir delille kabul edilebileceğini ifade etmektedir.²⁰ Görüldüğü gibi Râzî, israiliyattan olan bu rivayeti kabul etme noktasında mesafeli durmakta ve sadece bu rivayeti nakletmekle yetinmektedir.

Râzî, yerin yaratılışına “İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?”²¹ âyetinin tefsirinde de değinmektedir. Öncelikle âyette geçen “ratk” kelimesinin anlamını tıkamak, tutmak, bentlemek olarak tespit eden Râzî, “fetc” kelimesini ise bitişik olan bir şeyin arasını ayırmak olarak açıklamaktadır. Daha sonra bu iki kelime ile ne kastedildiği hususunda âlimlerden beş görüş nakletmektedir:

- a. Gök ve yer birbirine yapışık iken Allah onları yarıp ayırdı. Göğü yerine kaldırıp yeri o şekilde bıraktı.
- b. Yerle gök bitişikken Allah onların her birini yedi tabaka olarak ayırmıştır.
- c. Yerle gök herhangi bir çatlak olmaksızın katı halde idiler. Sonra Allah, gökten yağmuru yağdırmak ve yerden de bitkiler bitirmek için onları birbirinden ayırmıştır.
- d. Âyetteki “fetc” ile yaratıp ortaya koyma manası kastedilmiş olabilir. Binaenaleyh Allah, yaratmasını “fetc” ile, yaratmadan önceki durumu da “ratk” ile ifade etmiştir.
- e. Gök ve yer ilk önce karanlıktı. Sonra Allah, onları aydınlatan gündüzü ortaya koymak suretiyle birbirinden ayırmıştır.²²

Birinci izahı, açıklamaların en iyisi olarak kabul eden Râzî, bu izahların hepsini Yaraticı'nın varlığına ve birliğine delil olarak getirmekte ve şunları aktarmaktadır: “Bu izahların, bir Yaraticı'nın varlığına ve O'nun birliğine delâlet ettikleri açıktır. Çünkü, hiç kimse böyle bir şeye muktedir olamaz. Doğruya en yakın olan şöyle denilmesidir: Allah, yerle göğü meleklerin maslahatı ve faydası için bitişik olarak yaratmış; sonra da yeryüzündekileri orada iskân ettireceği ve kullarının menfaati bu şekilde yapmada olduğu için gökle yeri birbirinden yarıp ayırmıştır.”²³ Görüldüğü gibi Razi, gök ve yerin birbirinden ayrılmasını Allah'ın varlığı ve birliğiyle ilişkilendirmektedir. Allah'ın kudretini de bu ilişkinin bir nedeni olarak göstermektedir. Günümüzde big bang (büyük patlama) adı verilen teori de Enbiya Sûresi'nin 30. âyetinde ifade edilen manayı andırmaktadır.²⁴

¹⁹ Fahrüddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2008, IX, s. 546.

²⁰ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 546.

²¹ 21/Enbiyâ: 30.

²² Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 137.

²³ Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 138.

²⁴ Cevat Babuna, *Bilimden İmana 2*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2002, s. 22.

Râzî, gök ve yerden hangisinin daha evvel yaratıldığına da değinmektedir. O, “Ondan sonra da yerküreyi döşedi.”²⁵ âyetinin, zahiren yerin gökten önce yaratıldığını belirtmekte ancak “Sonra duman halinde olan göğe yöneldi...”²⁶ âyetinin de zahiren, göğün yerden sonra yaratılmış olmasını gerektirdiğini ifade etmekte ve bu müşkili şöyle çözüme kavuşturmaktadır: “Allah, önce yeryüzünü yaratmış, ikinci olarak da göğü yaratmıştır. Üçüncü olarak da yeryüzünü yayıp döşemiştir. Bu böyledir. Çünkü gök, ilk önce top bir küre halinde idi. Daha sonra Allah onu biraz uzatıp yaydı.”²⁷ Râzî, yerin ne zaman yaratıldığını da Abdullah b. Ömer’den şöyle rivâyet etmektedir: “Allah, Beytullah’ı yeryüzünden iki bin yıl önce yaratmıştır. Yerin yayılıp döşenmesi de bu müddet içerisinde olmuştur.”²⁸

Allah’ın, yeri iki günde yarattığını,²⁹ orada yarattığı şeyleri de dört günde ıslah ettiğini,³⁰ daha sonra da gökleri iki günde yarattığını³¹ belirten Râzî, bu günlerin toplamda sekiz ettiğini, ancak bunun göklerin ve yerin altı günde yaratıldığını ifade eden âyetlerle³² çeliştiğini belirtmekte ve bu tenakuzun şöyle savuşturulabileceğini nakletmektedir: “Yeryüzünde, yeryüzündekilerin azıklarını, ilk iki gün ile birlikte dört günde takdir etmiştir, şeklinde olup, bu tıpkı bir kimsenin, “Basra’dan Bağdat’a on günde, Kûfe’ye de on beş günde gittim” demesi gibidir. Bu son cümlesi ile Basra-Bağdat ve Bağdat-Kûfe mesafelerini kastederek böyle söylemiştir. Yine bir kimsenin başka bir kimseye, “Ben sana bir ayda bin, iki ayda binlerce lira verdim deyip, “bin”i, “binler” ifadesinin içine; “ay”ı da “aylar” ifadesinin içine sokması, onun içinde mütalaa etmesi gibidir.”³³ Görüldüğü gibi Razi, yerin yaratılışı noktasında zıt gibi gözükten ayetleri yorumlamış ve ayetler arasında herhangi bir çelişkinin olmadığını ifade etmiştir.

Bununla beraber Razi, yerin yaratılışı ile ilgili ayetlerde geçen “altı gün” ifadesindeki “gün” kelimesini lügat anlamıyla anlamamış, bunu “süre, vakit” şeklinde anlamıştır.³⁴ Bugün müspet bilim de kainatın yaratılışını Kur’an’a paralel bir şekilde, yani altı süre içerisinde açıklamaktadır.³⁵

Tefsirinde yerin katmanlarına da değinen Râzî (ö. 606/1210), bu hususta Kelbî (ö. 146/763)’den şunları nakletmektedir: “Kelbî, Allah’ın, tıpkı bir kubbe gibi, birbiri üstünde yedi gök; tabakalar halinde ve birbirine bitişik olma açısından da, yerden de bu kadarını yarattığını söylemiştir ki bu, tıpkı meşhur olan şu görüş gibidir: Yer, üç tabakadır. Birisi, sırf yer (toprak) tabakası; diğeri salt toprak olmayan çamur tabakası; üçüncüsü de, bir tarafı denize, bir tarafı da karaya açılan tabaka ki, işte mamûr ve meskûn olan tabaka da budur.”³⁶ Görüldüğü gibi Râzî, yerin üç tabakadan oluştuğunu nakletmektedir. Bugün pozitif bilim de

²⁵ 79/Nâzi’ât: 30

²⁶ 41/Fussilet: 11.

²⁷ Râzî, *a.g.e.*, XI, s. 46.

²⁸ Râzî, *a.g.e.*, XI, s. 46.

²⁹ 41/Fussilet: 9.

³⁰ 41/Fussilet: 10.

³¹ 41/Fussilet: 12.

³² 7/A’raf: 54; 10/Yunus: 3.

³³ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 545.

³⁴ Râzî, *a.g.e.*, X, s. 151.

³⁵ Babuna, *a.g.e.*, s. 20; Ayrıca bkz. Özcan, *a.g.e.*; Doğanay, *a.g.e.*

³⁶ Râzî, *a.g.e.*, X, s. 566.

yeryüzünün yer kabuğu, manto ve çekirdek olmak üzere üç ana bölümden oluştuğunu kabul etmektedir.³⁷

B. Yerin Şekli

Râzî, bazı kimselerin, “O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı. Gökten su indirerek onunla, size besin olsun diye (yerden) çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bile bile Allah’a şirk koşmayın.”³⁸ âyetini görüşlerinin doğruluğuna dayanak yaparak yeryüzünün, bir döşek olabilmesi için onun mutlaka düz olması gerektiğini iddia ettiklerini ifade etmektedir.³⁹ Buna mukabil Râzî, yeryüzünün gölgesinin yuvarlak olduğunu ve bundan dolayı yeryüzünün de yuvarlak olmasının gerektiğini ifade etmekte⁴⁰ ve onların görüşlerine şöyle cevap vermektedir: “Bu gerçekten uzak bir görüştür. Çünkü küre çok büyük olursa, onun her parçası üzerinde yerleşme imkânı verme yönünden düzlük olur. Dağlar yerin kazıkları durumunda olduğu halde onların üzerinde yerleşmenin mümkün olması, bu hususu daha iyi anlatır. Bu daha uygun bir açıklamadır.”⁴¹ Görüldüğü gibi Râzî, yerin küre şeklinde olduğunu kabul etmektedir.

Râzî, her ne kadar yerin küre şeklinde olduğunu kabul etse de yerin döndüğü fikrine karşı çıkmaktadır. O, yerin sabit olduğunu, dönmediğini kabul etmektedir. Yerin sabit oluşuna yerin ağırlığını delil gösteren Râzî,⁴² bu hususta şunları ifade etmektedir: “Yer, şâyet hareketli olsaydı, bu hareket ya düz olurdu veya dairevi olurdu. Eğer düz olsaydı, mutlak manada o yeryüzü bizim için bir döşek olmazdı. Çünkü yüksekten atlayan bir kimsenin bu durumda yeryüzüne düşmemesi gerekirdi. Zira yeryüzü kayıp gitmektedir. Bu insan da boşlukta kalır. Yeryüzü insandan daha ağırdır. İki ağır şeyden, düştikleri esnada daha ağır olan daha hızlıdır. Daha yavaş olan süratli olana ulaşamaz. Bu sebeple, o insanın yere düşmemesi gerekirdi. Eğer yeryüzünün hareketi dairevi olursa, ondan istifademiz tam olmazdı. Yeryüzünün hareketi, mesela doğuya doğru olduğunda, o insan da batıya doğru hareket etmek istiyorsa, şüphesiz yerin hareketi daha hızlı olacaktır. Böylece de insanın olduğu yerde kalması ve ulaşmak istediği yere ulaşamaması gerekecektir. Halbuki, insanın istediği yere ulaşması mümkün olunca, yeryüzünün ne düz yönde, ne de dairevi olarak hareket etmediğini anlamış olduk... O halde yeryüzü sakindir.”⁴³ Yerin hareket etmemesi ve sükunu ancak hür ve irâde sahibi bir Fâil-i Muhtar sayesinde.⁴⁴ Görüldüğü gibi Râzî, yerin küre şeklinde olduğunu kabul ederken, döndüğünü kabul etmemektedir. Râzî’nin bu görüşü her ne kadar günümüz bilimsel verilerine ters düşse de kendi döneminin bilimsel verilerine ters düşmemektedir.⁴⁵

³⁷ Doğanay, *a.g.e.*, s. 158.

³⁸ 2/Bakara: 22.

³⁹ Râzî, *a.g.e.*, I, s. 337.

⁴⁰ Râzî, *a.g.e.*, II, s. 164.

⁴¹ Râzî, *a.g.e.*, I, s. 337.

⁴² Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 117.

⁴³ Râzî, *a.g.e.*, I, s. 336.

⁴⁴ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 95.

⁴⁵ Fahrüddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*, terc. Suat Yıldırım ve diğerleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, s.112.

Daha sonra Râzî, yeryüzünün bu sükûnu hakkında âlimlerin ihtilaf sebeplerini aktarmaktadır:

“Birincisi: Yeryüzünün alt tarafından bir sınırı yoktur. Bu böyle olunca, yerin duracağı bir yer olmaz, dolayısıyla bir yere inmez... Bu görüş yanlıştır; çünkü cisimlerin sabit olduğu delil ile sabittir.

İkincisi: Cisimlerin sonlu olduğunu kabul edenler, yeryüzünün küre değil, tam aksine yarım küre şeklinde olduğunu kürevi kısmının üstte, düz kısmının ise altta; ve bu düz kısmının da su ile hava üzerine oturmuş olduğunu; ağır olanın yayıldığında bir kurşun gibi hava ve suyun içine batmadığını; çünkü kurşunun da yayıldığında batmadığını, bir araya getirildiğinde kütle halindeyken de batmadığını söylemişlerdir. Bu iki yönden yanlıştır.

- a. Çünkü su ve havanın durma sebebinden bahsetmek, yerin durma sebebinden bahsetmek gibidir.
- b. Niçin yeryüzünün alt kısmı suyun üzerinde durabilecek şekilde düz, üst kısmı da kürevi şekilde olmuştur?

Üçüncüsü: Yerin sakin olmasının sebebinin, onu her taraftan kendine doğru çeken felekler olduğunu söyleyenlerdir. Felekler yeryüzünü her taraftan eşit şekilde çektikleri için, yeryüzü tam ortada kalır. Bu görüş de iki yönden batıldır.

- a. Daha küçük olan, büyüğe nazaran daha hızlı cezbolunur. Zerre kadar olan dünyaya ne oluyor da, feleklere doğru çekilmiyor?
- b. Yakın olanın cezbolunması daha uygundur. O yukarıya doğru fırlatılmış bir zerrenin cezbolunması daha kolaydır. Bu nedenle onun tekrar geriye dönmemesi gerekir.

Dördüncüsü: Şöyle diyenlerin görüşüdür. Yeryüzünün sakin olmasının sebebi, feleklerin onu her taraftan itmesidir. Nitekim bir parça toprak, camdan bir şişe içine konulup sonra tepesinden tutulup hızlıca çevrildiğinde, itme kuvveti her taraftan aynı şiddetle olduğu için, o toprak şişenin tam ortasında kalır. Bu da beş bakımdan geçersizdir:

- a. İtme kuvveti bu dereceye vardığı halde, neden hiçbirimiz onu hissetmiyoruz?
- b. Bu itmenin hali nedir ki, bulutların ve rüzgârların hareketini belli bir yöne çevirmiyor?
- c. Yine bu itmenin hususiyeti nedir ki, dünyanın batıdan doğuya doğru dönmesini, doğuya doğru dönmesinden daha kolay kılmamıştır?
- d. Ağır olan şeyin büyük olduğu oranda, daha yavaş hareket etmesi gerekir. Çünkü güçlü bir itici tarafından büyük bir cismin itilmesi, küçük bir cismin itilmesinden daha yavaştır.
- e. Düşmekte olan ağır bir cismin hareketinin başlangıçtaki sürati, nihai hareketinin süratinden daha fazladır. Çünkü başlangıçta o cisim felekten daha uzaktır.

Beşincisi: Yeryüzü tabii olarak feleklerin ortasında durmak ister. Bu Aristoteles ve talebelerinin görüşüdür. Bu görüş de zayıftır. Çünkü cisimler, cisim olma hususunda birbirine eşittirler. Öyleyse cisimlerden bir kısmının, kendisi sebebiyle bu durumu istemiş olduğu sıfat ile tahsis edilmesinin caiz olması gerekir. Bu durumda da, bu tahsis edilme bir Fâil-i Muhtar'a muhtaç olur.

Altıncısı: Ebu Hâşim şöyle demiştir: “Yeryüzünün alt yarısında yüksek, üst yarısında da alçak payandalar vardır. Her iki taraftaki payandalar dünyayı sıkıştırdığından dolayı, dünyanın durması gerekmiştir.” Buna şu soruyu sorarız: “İki yarımından her birinin özel bir sıfat ile tahsis edilmeleri ancak bir Fâil-i Muhtar ile mümkündür. Bizim anlattıklarımız ile yeryüzünün ancak Allah tarafından sakın kılınmasının temin edildiği ortaya çıkmıştır. İşte durum böyle olunca deriz ki: Onun ne üzeri ile bir alakası, ne de altında bir desteği olmaksızın yeryüzünün müstakar (kararlı) olduğunu bilmek için yeryüzüne iyice bak. Yeryüzünün üzerinde bir bağı olmadığı hususuna gelince bu gözle görülecek kadar bellidir. Şöyle ki yeryüzü şâyet, bir bağ ile tutturulmuş olsaydı, bu bağın da başka bir bağa ihtiyacı olurdu. Bu da ilânihaye uzanırdı. Bu izah ile yeryüzünün altında da bir payanda olmadığı ortaya çıkmış olur. Böylece biz onu kudreti ve ihtiyarı ile tutan bir varlığın olması gerektiğini bilmiş olduk. İşte bundan dolayı Cenab-ı Allah: “Muhakkak ki Allah gökleri ve yeri, yerlerinden ayrılmasınlar diye tutmaktadır. Eğer onlar yerlerinden oynarlarsa, Allah'tan başka kimse onları yerinde tutamaz.”⁴⁶ buyurmuştur.”⁴⁷ Görüldüğü gibi Râzî, yerin küre şeklinde olduğunu kabul etmekle beraber, döndüğünü kabul etmemekte ve yeryüzünün sakın kılınmasının nedenini Allah'ın güç ve kudretiyle açıklamaktadır. Böylece Razi, yerin döndüğünü kabul eden günümüz ilmi anlayışının ötesinde kalmıştır.

Râzî, tefsirinde yerin küre şeklinde olması ile dağların yaratılması arasındaki ilişkiye de şu şekilde değinmektedir: “Yerin, küre şeklinde olduğu kesin ve yakînî delillerle sabittir. Dağların da o kürenin yüzeyinde, onun üzerinde bulunan bir takım çıkıntılar mesabesinde olduğu da sabittir. Durum böyle olunca diyoruz ki: Biz, o çıkıntılarının mevcûd olmadığını, aksine yerin bu çıkıntılardan ve dışlardan uzak, pürüzsüz, tam ve hakiki bir küre olduğunu farz edersek, o zaman yer en ufak bir sebeple dahi dairesel olarak hareket ederdi. Çünkü basit ve yuvarlak bir kürenin dairesel olarak hareket etmesi, ya kendiliğinden olur, yahut da en ufak bir sebepten dolayı bu şekilde hareket eder. Ama, yerkürenin dış yüzeyinde meydana gelen dağlar kürenin yüzeyinde meydana gelmiş olan çıkıntılar gibi olunca, bu dağlardan her biri kendi karakteri sebebiyle dünyanın merkezine doğru yönelmiştir. Dağların o büyük ağırlıkları ve alabildiğince kuvvetleri sebebiyle dünyanın merkezine doğru yönelmeleri, yerkürenin dairesel olarak dönmesine mani olan kazıklar gibidir. Böylece dağların yeryüzünde yaratılması, yerküreye batırılmış ve onun dairesel dönmesini engelleyen kazıklar gibi olmuş olur. Bundan dolayı bunlar, yerin dairesel hareketine mani olmaları manasında, yerin sağa sola meyledip yalpalanmasına mani olmuş olurlar.”⁴⁸ Görüldüğü gibi Râzî,

⁴⁶ 35/Fatr: 41.

⁴⁷ Râzî, *a.g.e.*, I, ss. 336-337.

⁴⁸ Râzî, *a.g.e.*, VII, s. 190.

dağların yaratılmasıyla küre şeklinde olan yeryüzünün dairesel hareketinin engellendiği düşüncesindedir.

Râzî, tefsirinde yeryüzünün hallerinin değişmesinin nedenlerine de değinmektedir. O, yeryüzünün hallerinin değişmesini şu sebeplere dayandırmaktadır:

- a. Yeryüzünün hallerinin, feleğin hareketi sebebiyle değişmesidir.⁴⁹ O'na göre felek ise, ya yuvarlak bir cisim veya yuvarlak ve dairesel bir yüzey yahut da bir dairedir.⁵⁰
- b. Yeryüzü durumlarının “imâre” (iskân olunma) sebebiyle değişmesidir.⁵¹
- c. Yeryüzünün durumunun kara-deniz, ova-dağlık, çöl-bataklık gibi çeşit çeşit olmasıdır. Bu kısımlardan bazısı bazısıyla bir araya geldiğinde yeryüzünün halleri alabildiğine değişir.⁵²

C. Yeryüzünün Fayda ve Özellikleri

Bazı âlimlerden, yerin gökten daha faziletli olduğunu çeşitli delillerle nakleden Râzî,⁵³ yeri anneye benzetmekte ve şunları ifade etmektedir: “Yer senin annendir, belki annenden daha şefkatlidir. Çünkü annen sana bir çeşit süt verirken, yeryüzü sana çeşit çeşit yiyecekler tattırır.”⁵⁴

Yeryüzünden en fazla yararlanan canlının insan olduğunu vurgulayan Râzî,⁵⁵ tefsirinde yeryüzünün fayda ve özelliklerine de değinmektedir:

1. Yerde tafsilatını ancak Allah'ın bildiği madenler, bitkiler, canlılar ve ulvî-süfli alametler gibi birtakım şeyler mevcuttur.
2. Nem, yeryüzünü bürüyerek mürekkep varlıkların bedenleriyle temasa geçer.
3. Yeryüzü, yumuşak zeminli, sert zeminli, çorak ve taşlı olmak üzere çeşit çeşit bölgelere ayrılır.
4. Yeryüzünün rengi beyaz, siyah, kül rengi gibi değişik değişiktir.
5. Yeryüzü, bitkilerle yarılmıştır.
6. Yeryüzü, gökten inen yağmurları depo eder.
7. Yeryüzünde büyük nehirler ve su kaynakları mevcuttur.
8. Yeryüzünde maden ve maden cevherleri mevcuttur.
9. Yeryüzü, içine atılan tane ve çekirdekleri çatlatıp bitki ve ağaç olarak dışarıya çıkarandır.

⁴⁹ Râzî, *a.g.e.*, II, s. 162.

⁵⁰ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 279.

⁵¹ Râzî, *a.g.e.*, II, s. 163.

⁵² Râzî, *a.g.e.*, II, s. 164.

⁵³ Râzî, *a.g.e.*, I, s. 339.

⁵⁴ Râzî, *a.g.e.*, I, s. 343.

⁵⁵ Râzî, *a.g.e.*, X, s. 344.

10. Yeryüzü, baharın gelmesi ve yağmurun yağmasıyla ölümünden sonra yeniden hayat bulmaktadır.
11. Yeryüzü, üzerinde renk, şekil ve yaratılışça farklı farklı canlıları barındırır.
12. Yeryüzündeki bitkiler, renk, tür ve fayda bakımından değişik değişikdir.
13. Yeryüzünde yakut gibi değerli ve kömür gibi değersiz taşlar mevcuttur.
14. Yeryüzünde altın ve gümüş gibi değerli madenler vardır.
15. Yeryüzü, insanların barınma ve ısınma gibi ihtiyaçlarını karşılayan ağaçlarla doludur.⁵⁶
16. Yeryüzü, ziraata uygun olarak yaratılmıştır.⁵⁷
17. Yeryüzünde yaşayan canlılar, azıklarını ve menfaatlerini buradan temin ederler.⁵⁸
18. 18. Yeryüzü, canlıları sırtında (üzerinde), ölüleri de karnında (içinde) bir araya getirir.⁵⁹

Yerin bizzat kendisini nimet olarak kabul eden Râzî, onun her tarafının yemyeşil olacak şekilde diriltilmesini, oradan tanelerin ve bağ-bahçelerin çıkartılmasını da nimet olarak adlandırmaktadır.⁶⁰

Râzî, “Arzda birbirine komşu kıtalar vardır...”⁶¹ âyetinin tefsirinde “komşu kıtalar” tabiri hususunda Ebu Bekr el-Esamm (ö. 200/816)’dan şunu nakletmektedir: “Bunlar, birbirine yakın olan toprak parçalarıdır; biri iyi ve elverişli iken diğeri tuzludur. Birisi bitek iken diğeri kumlu, taşlı ve çakıllıdır. Yine biri kızılken diğeri karadır.”⁶² Konuyla ilgili başka bir görüşü ise şöyle nakletmektedir: “Allah yeryüzünde kazıklar durumunda dağlar yarattı ve yeryüzünde birbirine komşu olan kıtalar var etti.”⁶³

“Yeryüzünü size boyun eğdiren O’dur. Şu halde yerin omuzlarında (üzerinde) dolaşın ve Allah’ın rızından yeyin. Dönüş ancak O’nadır.”⁶⁴ âyetinin tefsirinde yerin omuzlarını, yerin dağları, tepeleri, vadileri, yolları ve tarafları şeklinde âlimlerden nakleden Râzî, “yerin omuzlarında yürümek” deyimini de yerin alabildiğine uysal olduğunun mükemmel biçimde temsîli olarak nakletmektedir.⁶⁵ Yine ilgili âyette geçen yeryüzünün zelûl (uysal, itaatkâr) kelimesi hakkında ise şu izahlarda bulunmaktadır: “Allah, yeryüzünü sert bir kaya bloğu olarak yaratmamıştır. Aksine yeryüzünü kendisinde istenildiği gibi binaların yapılabileceği bir durumda yaratmıştır. Şayet yeryüzü taş olsaydı ya da altın veya demir cinsinden olsaydı, hiç

⁵⁶ Râzî, *a.g.e.*, I, ss. 337-338.

⁵⁷ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 272.

⁵⁸ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 544.

⁵⁹ Râzî, *a.g.e.*, X, s. 773.

⁶⁰ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 272.

⁶¹ 13/Ra’d: 4.

⁶² Râzî, *a.g.e.*, VII, s. 8.

⁶³ Râzî, *a.g.e.*, VII, s. 8.

⁶⁴ 67/Mülk: 15.

⁶⁵ Râzî, *a.g.e.*, X, s. 591.

şüphesiz yazın alabildiğine sıcak, kışın da alabildiğine soğuk olurdu. Böylece de kendisinde ekim-dikim yapılmaz ve ne ölüleri ne de dirileri sinesinde barındırmazdı.”⁶⁶

Yerdeki ve gökteki ayrı ayrı tesbihatta bulduklarına değinen Râzî,⁶⁷ “O, size yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır.”⁶⁸ âyetinin tefsirinde yerin “mehd-beşik” oluşunu şöyle açıklamaktadır: “Nasıl ki beşik çocuk için bir istirahat mahalli ise yer de kendisindeki pek çok rahatlık sebebiyle “beşik” olarak nitelendirilmiştir.”⁶⁹

Yerin, kıyamet günüyle olan ilişkisine de değinen Râzî, yerin deprem ve benzeri durumlarının, insanın davranışlarına yönelik bir mesaj olarak algılanması gerektiğini belirtmekte ve bu hususta şunları ifade etmektedir: “Allah, yerden bahsederken, bütün sûrelerde tıpkı hür ve kudret sahibi bir failden bahsettiği gibi bahsetmiştir. Bunun böyle olması daha fazla dehşet arz eder. Sanki Allah, ‘O, cansız yer bile, kıyamet koparken hareket etmeye başlarken, senin hareket etme ve gafletten uyanma zamanın gelmedi mi?’ demek istemiştir.”⁷⁰

Yine Râzî bu ilişki çerçevesinde Zilzâl Sûresi’nin 2. âyetinin tefsirinde “eskâl (ağırlıklar)” kelimesini açıklarken yerin ağırlıklarını çıkarmasının üç şekilde olabileceğini âlimlerden nakletmektedir:

- a. Sûrede bahsedilen sarsıntı ile birinci kıyamet kastedilmiştir. Çünkü Allah, bundan sonra “Yer ağırlıklarını çıkardığı zaman”⁷¹ buyurmakta ve bununla yerin ağırlıkları yani yerin defineleri kastedilmiştir.
- b. Sûrede bahsedilen sarsıntı ile ikinci kıyamet kastedilmiştir. Yeryüzü ağırlıklarını, yani içindeki ölüleri (cesetleri), tıpkı annenin çocuğunu doğurduğu gibi diri olarak ortaya kor.
- c. Ağırlıklardan kasıt, kıyamet günü ortaya çıkacak olan yeryüzünün sırlarıdır.⁷²

“O gün yer, bütün haberlerini anlatacaktır.”⁷³ âyetinde geçen “yeryüzünün haberlerini anlatması hususunda iki görüş nakleden Râzî, bunlardan birinci görüşe göre herkesin yaptığının karşılığı ortaya çıkacaktır. İkinci görüşe göre ise Allah, yeryüzünü konuşan ve akleden bir varlık olarak yaratacak ve üzerindeki kişilerin yaptığı şeyleri onlara haber verecektir.”⁷⁴

⁶⁶ Râzî, *a.g.e.*, X, s. 591.

⁶⁷ Râzî, *a.g.e.*, X, s. 552.

⁶⁸ 43/Zuhruf: 10.

⁶⁹ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 620.

⁷⁰ Râzî, *a.g.e.*, XI, s. 254.

⁷¹ 100/Zilzal: 2.

⁷² Râzî, *a.g.e.*, XI, s. 254.

⁷³ 100/Zilzal: 4.

⁷⁴ Râzî, *a.g.e.*, XI, s. 254.

D. Yeryüzünün Allah'ın Varlığına ve Birliğine Delaleti

Yeryüzünde, karakter ve mahiyet bakımından farklı farklı olan kara parçalarının bulunmasını ve aynı şartlarda yetişen bitkilerdeki farklılıkları Allah'ın varlığına delil getiren⁷⁵ Râzî, Bakara Suresi'nin 164. âyetinin tefsirinde yeryüzünün bir yaratıcıya delâletini şöyle açıklamaktadır: “Bil ki yeryüzünün çeşitli durumlarıyla yaratıcının varlığına istidlâlde bulunmak, göklerin durumlarıyla bir yaratıcının varlığına istidlâl etmekten daha kolaydır. Bu böyledir. Çünkü muarızımız göklerin bu miktar, mekân ve konumları ile muttasıf olmasının lizâtihi vâcib, değişmesi imkânsız bir şey olduğunu, böylece de bir müessire ihtiyaç hissetmediğini iddia eder. Binaenaleyh bu görüşü iptal etme hususunda yeryüzündeki cisimlerin birbirine benzediklerine dair delil getirmek gerekir. Biz yeryüzünün bütün vasıflarının, yani bir mekânda olmasının, renklerinin, tatlarının ve karakterlerinin değiştiğini; dağların ve çok büyük kaya parçalarından her birinin kırılmalarının, buldukları yerden kayıp gitmelerinin ve alt üst olmalarının “mümkün” olduğunu görüyoruz. Durum böyle olunca, yeryüzü cüzlerinin her birinin bir mekân, bir yer işgal etme, bazı cisimlerle temas ederek onlara yaklaşma, bazılarındansa uzaklaşma, değişme ve tebeddül etmelerinin “mümkün” olması gibi hususlara tahsis edilmiş olduğu ortaya çıkmış olur. Bu kütlelerin “mümkün” olan birtakım sıfatlarla muttasıf oldukları ortaya çıkınca bu kütlelere bütün bu hususların tahsis edilmesinde bunların kadîm, alîm ve zalimlerin sözlerinden yüce ve münezzeh olan bir müdebbire muhtaç olmaları gerekir.”⁷⁶ Görüldüğü gibi Râzî'ye göre yerle Allah'ın varlığına istidlâlde bulunmak, gökle istidlâlde bulunmaktan daha kolaydır.

Yine ölümünden sonra yerin tekrar diriltilmesiyle kıyamette ölümlerin tekrar diriltilmesi arasındaki ilişkiye değinen Râzî,⁷⁷ Bakara Suresi'nin 164. âyetinin tefsirinde yerin ölümünden sonra diriltilmesini dört bakımdan bir yaratıcının varlığına delil getirmektedir:

- a. Biten bitkinin bizzat kendisi... Çünkü buna hiç kimse güç yetiremez.
- b. Bu bitkilerin sayılamayacak ve sınırlandırılmayacak kadar çeşitli renklere sahip olmalarıdır.
- c. Bitki ve ağaçların muhtelif tatlara sahip olmalarıdır.
- d. Bitki ve ağaçların kendi muayyen zamanlarında bitmeleridir.⁷⁸

Yine Râzî, Ra'd Suresi'nin 3. âyetinin tefsirinde bir yaratıcının varlığına dağların varlığı ile istidlâl etmektedir:

- a. “Yeryüzünün her tarafının karakteri ve yapısı (özü) aynıdır. Binaenaleyh onun bazı bölgelerinde değil de, diğer bazı bölgelerinde dağların bulunması, mutlaka ancak hakîm ve kâdir bir varlığın yaratması ile olmuştur.
- b. Yeryüzünde yedi maden cevheri ile nefis cevherleri yer alır. Yine yeryüzünde cam, tuz, petrol, zift ve kibritle ilgili madenler mevcuttur. Binâenaleyh hem bütün

⁷⁵ Râzî, *a.g.e.*, VII, s. 8.

⁷⁶ Râzî, *a.g.e.*, II, s. 165.

⁷⁷ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 272.

⁷⁸ Râzî, *a.g.e.*, II, s. 170.

yeryüzünün karakter bakımından aynı olması, hem dağların karakter bakımından aynı olması, hem de Güneş'in bunlara aynı tesiri yapması, bunların hepsinin kâhîr ve sonradan olması, mümkün varlıklara benzemekten münezzehe olan kâdîr bir varlığın takdiri ile olduğuna apaçık delâlet eder.

- c. Dağlar sebebi ile yeryüzünde nehirler oluşur. Çünkü taş, katı bir cisimdir. Binâenaleyh yerin derinliklerinden buharlar yükselip dağlara kavuştuğunda o buharlar orada tutulur ve bu iş artmaya ve olgunlaşmaya devam eder. Böylece de dağların altında büyük sular oluşur. Sonra bunlar çok kuvvetli olduğu için dağları deler, oradan (kaynak olarak) çıkar ve yeryüzünde akmaya başlar. Binâenaleyh nehirlerin meydana gelmesinde dağların rolü işte bu bakımdandır.”⁷⁹

Râzî, Hacc Suresi'nin 65. âyetinin tefsirinde Allah'ın yeryüzünde bulunan her şeyi insana boyun eğdirttiğini belirtmekte ve şunları ifade etmektedir: “Taştan daha katı, demirden de sert, ateşten daha heybetli hiçbir şey yoktur. Ama o bütün bunları sizin emrinize vermiştir. Yeme, binme, üzerinde yük taşıma ve kendilerine bakmak suretiyle istifade etmemiz açısından, bütün hayvanları da size râm etmiştir. Binaenaleyh, şayet Allah onca kuvvetlerine rağmen deveyi ve sığırı, en zayıf insanın bile onlara hakim olup onlardan yararlanabilecek bir biçimde müsahhar kılmasaydı, bu bir nimet olmazdı.”⁸⁰

Râzî, Allah'ın gökyüzü ve yeryüzünü kastederek “ikiniz de isteyerek veya istemeyerek gelin...” buyruğu hakkında ise şunları ifade etmektedir: “Bundan maksat Allah'ın kudretinin mükemmelliğini ortaya koymaktır ki, buna göre kelâmın takdiri, “Bunu istesiniz de istemeseniz de geliniz” şeklinde olur. Bu tıpkı, zorba bir kimsenin emri altındakine “İstesen de istemesen de, bunu yapacaksın” demesi gibidir.”⁸¹

SONUÇ

Tefsirinde yer ile ilgili âyetler üzerinde önemle duran Râzî, yerin yarıtlışı, yerin şekli, yerin faydaları, dağların durumu, yerin yaratıcıya delâleti gibi konuları ilgili âyetlerin tefsirinde tüm yönleriyle irdelemiştir. Râzî, yerin küre şeklinde olduğunu kabul etmekle beraber, döndüğünü kabul etmemiş ve yeryüzünün sakin kılınmasının nedenini de Allah olarak açıklamıştır. Allah, dağları yaratmakla küre şeklinde olan yerin dairesel hareketini engellemiştir. Râzî'nin, günümüz Jeoloji ilminin verilerine ters düşen bu ve buna benzer görüşleri kendi dönemine göre normal olan görüşlerdir. Çünkü o, mecburen ve doğal olarak hazırda var olan bilgi birikimine göre hareket etmiştir. Zira, o gün var olan bilgi birikimi, bugün modern Jeoloji ilminin ulaştığı bilgi seviyesinin epey gerisindedir. Bu nedenle Râzî'nin tefsir ettiği âyetlere bu zaviyeden bakılması uygun olacaktır. Bununla beraber Râzî, konuyla ilgili âyetlerin tefsirinde sağlam bir muhakeme ortaya koymayı başarmıştır.

⁷⁹ Râzî, *a.g.e.*, VII, s. 6.

⁸⁰ Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 247.

⁸¹ Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 547.

Râzî'nin her bilgiden olabildiğince yararlanma isteği tefsirinde takip ettiği bir metottur. Bu nedenle âyetleri tefsir ederken zaman zaman bilimsel konulara da değinmiştir. Bu yönüyle onun tefsiri, ilmi tefsirin de bir örneği durumundadır.⁸² Bundan ötürü Râzî, yer ile ilgili âyetleri tefsir ederken de her bilgiden yararlanma ilkesi doğrultusunda hareket etmiştir. Zira ona göre, yer de dâhil yaratılan her şey Allah'ın varlığına ve birliğine delâlet etmektedir. Hatta yerle Allah'ın varlığına istidlalde bulunmak, gökle istidlalde bulunmaktan daha kolaydır. İnsana düşen görev ve sorumluluk ise, bu deliller üzerinde düşünmek ve Allah'ın varlığına ulaşmaktır. Râzî'nin, ilgili âyetleri yorumlarken dile getirdiği en temel görüşünü bu düşüncesi oluşturmuştur.

Yerin gökten daha faziletli olduğunu çeşitli delillerle nakleden Râzî, yeri insana verdiği faydalar cihetiyle anneye benzetmiştir. Yerin, kıyamet günüyle olan ilişkisine de değinen Râzî, yerde meydana gelen deprem ve benzeri durumların, insanın davranışlarına yönelik bir mesaj olarak algılanması gerektiğini ifade etmiştir.

⁸² Abdulhamid Birışık, "Tefsir" *DİA*, XXII, s. 289; Ayrıca bilimsel tefsir için bkz. Hamza Yıldırım, *Fahreddin Râzî'de Bazı Kevni Âyetlerin Tefsiri*, Y.Lisans tezi, Ankara, 1993; Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu-Bir Zihniyet Tahlili*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2009; Veysel Güllüce, *Bilimsel Tefsir'de Usûl*, Erzurum, 2007.

Kaynaklar/References

- Babuna, Cevat. (2002). *Bilimden İmana 2*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Birişik, Abdulhamid, “Tefsir” DİA, XXXX.
- Cerrahoğlu, İsmail. (1988). *Tefsir Tarihi*. Ankara: DİB Yayınları.
- Doğanay, Hayati. (2002). *Genel ve Fiziki Coğrafya*. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Gezer, Süleyman. (2009). *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu-Bir Zihniyet Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Güllüce, Veysel. (2007). *Bilimsel Tefsir’de Usûl*. Erzurum.
- Güngör, Mevlüt. (1997). *Kur'an Penceresinden Bakış*. İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Doğan, Mehmet. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*. İz Yayınları, y.y.
- Düzgün, Şaban Ali. (1999). *Sosyal Teoloji*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaman, Hayrettin ve Diğerleri. (1997). *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: TDV Yay.
- Özcan, Ömer. (2003) *Genel Fiziki Coğrafya*. İzmir: Zambak Yayınları.
- Râzî, Fahrüddin. (1988). *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l Gayb*. terc. Suat Yıldırım ve diğerleri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- . (2008). *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l Gayb*. Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî.
- Şahin, M. Abdülfettah. (1992) *İlim ve Bilim*. İzmir: Töv Yayınları.
- Yıldırım, Hamza. (1993). *Fahreddin Râzî’de Bazı Kevni Âyetlerin Tefsiri. Y.Lisans tezi*. Ankara.
- Yılmaz, İrfan ve Diğerleri. (1998). *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*. İstanbul: Feza Gazetecilik A. Ş.
- Yüksel, Nevzat. *Hayat Rehberi Kur’an Fihristi*. Dergah Ofset. y.y, tsz.